



## The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic law The ۱۵ rd.

Year/NO: ۳ autumn ۲۰۲۲

بررسی قاعده فقهی تسبیب در ایجاد ضمان برای اشخاص ثالث در حوادث وسائط نقلیه

رامز عابدی<sup>۱</sup>، پروین اکبرینه<sup>۲</sup>، علی غریبه<sup>۳</sup>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۰۹

### چکیده

اصولاً ضمان، برعهده شخصی است که به طور مستقیم در زنجیره واقعه حقوقی دخالت دارد و مرتکب تقصیر گردیده است. در حوادث ناشی از رانندگی، این موضوع که چنانچه راننده مقصر بدون گواهینامه، غیر از مالک وسیله نقلیه باشد بر مالک وسیله نقلیه چه مسؤولیتی مترتب است. در حقوق ایران پیش‌بینی نشده است؛ که با استثنائاتی مبتنی بر نظریه تقصیر، قابل بررسی است و مسؤولیت مدنی بر مبنای قاعده فقهی «تسبیب» برای چنین اشخاصی (مالک وسیله نقلیه، کارفرما و...) باید متصور و شامل باشد که این سبب در طول اسباب دیگر وقوع حادثه می‌باشد؛ چنین اشخاصی هر چند به طور مستقیم در وقوع حادثه نقش ندارند، ولی اقدام یا دستور آنها (تحویل وسیله نقلیه به اشخاص بدون گواهینامه) مقدمه و سببی برای تحقق حادثه می‌شود. با بررسی جایگاه چنین سببی، در طول اسباب دیگر، وفق قاعده فقهی تسبیب، مشخص می‌شود که اصولاً این اشخاص در بروز حادثه به عنوان سببی در طول اسباب حادثه بوده و به تبع آن مسؤول جبران خسارت‌وارده هستند.

واژگان کلیدی: حوادث رانندگی، وسیله نقلیه، ضمان.

## ۱- مقدمه

وسائط نقلیه که اسباب کار، مسافرت و تسریع در امور، بشر روزبه روز بیشتر می‌شود. تردیدی نباید کرد که همراه تحولات و پیشرفت‌ها، خسارات و زیان‌های ویژه‌ای از وسایل نقلیه به جوامع بشری وارد می‌شود ایجاد مسؤلیت مدنی موضوعی می‌نماید، مقصود از سوانح رانندگی هر نوع حادثه ناشی از برخورد وسائل نقلیه با یکدیگر یا سایر موانع و اجسام، حادثه رانندگی بدون برخورد با عوامل و موانع از قبیل سقوط و واژگونی و همچنین حادثه ناشی از وسیله نقلیه متوقف می‌باشد، با توجه به دخالت اشخاص مختلف در این حوادث، از جمله راننده، دارنده، سازمان‌ها و اشخاصی که وظیفه حفظ و نگهداری معابر را برعهده دارند و سایر اشخاص از قبیل سازندگان، تعمیرکاران و وسایل نقلیه و ایجادکنندگان موانع در معابر، دارای مسؤلیتی خواهند بود، که مبنای حقوقی و شرایط تحقق و تبعیت آن‌ها از قاعده عام مسؤلیت مدنی و متفاوت بر اساس نیاز جامعه خواهد بود. مسؤلیت مدنی اشخاص غیرراننده در سوانح رانندگی که وسیله نقلیه تحت مالکیت یا تصرف خود را در اختیار اشخاص غیرمجاز (فاقد گواهینامه) قرار داده‌اند و یا شخص حقیقی که به واسطه رابطه کارگری و کارفرمایی و همچنین سازمان‌ها و موسسات دولتی که وسیله نقلیه به نوعی در اختیار قانونی آن‌ها می‌باشد و یا مسؤلیت و متولی حفظ و نگهداری معابر جهت تردد وسایل نقلیه می‌باشد بررسی قرار می‌گیرد. ماده ۱۹۹ از آئین‌نامه راهنمایی و رانندگی که قابلیت اجرایی قانونی دارد، به صراحت اشعار می‌دارد «هیچکس حق ندارد به شخصی که گواهینامه رانندگی ندارد، اجازه رانندگی با وسیله نقلیه خود را بدهد یا متخلف برابر مقررات کیفری رفتار خواهد شد». که مقررات کیفری نیز چنین اقدامی را معاونت در جرم رانندگی بدون پروانه (گواهینامه) یا شرایط قانونی و جرم‌انگاری کرده‌است، حتی اگر حادثه‌ای واقع نگردد، ولی در صورتی که حادثه و تصادفی حادث گردد مسؤلیت مدنی ناشی از چنین اقدامی، به صورت قانون و یا وحدت ملاک از سایر قوانین و مقررات قابل پیش‌بینی است و آثار چنین مسؤلیتی قابل بررسی و تحقیق می‌باشد.

## ۲- مفهوم شناسی

## ۱-۲ تصادف (سانحه رانندگی)

سانحه، مونث سانح: هر واقعه و امری که برای انسان رخ دهد (دهخدا، ۱۳۷۳، ص ۸۶). در فرهنگ معین، تصادف (سانحه): ۱- برخورد کردن، با هم روبرو شدن، بهم خوردن اتفاقاً. ۲- پیش آمدن، اتفاق افتادن ۳- برخورد (فرهنگ معین، ۱۳۷۵، ص ۲۱۰). در فرهنگ عمید، معنی سانحه، اسم [عربی، سانحه، مونث سانح، جمع سوانح]= سانح حادثه، واقعه، پیش آمد (فرهنگ عمید، ۱۳۶۷، ص ۱۱۵). سانحه: حادثه، پیش آمد، واقعه، مونث سانح (لغت نامه دهخدا، ۱۳۷۳، ص ۵۷۹). و تصادم یعنی: ۱) بهم کوفتن، ۲) سخت خوردن، ۳) بهم کوفتگی، برخورد (فرهنگ معین، ۱۳۷۵، ص ۲۲۶). هر چند کلمه تصادم با تعاریف ارائه شده نزدیکتر است.

## ۲-۲ سانحه (تصادف)

«حادثه رانندگی، حادثه‌ای است که با دخالت یک وسیله نقلیه موتور روی دهد، خواه این وسیله در حال حرکت باشد یا توقف، آنچه اهمیت دارد، دخالت وسیله نقلیه در ایجاد حادثه است، بر این پایه واقعه آتش سوزی ناشی از انفجار یک اتومبیل در حال توقف، حادثه رانندگی تلقی می‌گردد (کاتوزیان، جنیدی و غمامی، ۱۳۸۱، ص ۱۶۹). بر این اساس تمامی وسایل نقلیه موتوری که بر روی زمین حرکت می‌کنند، در قلمرو قانون قرار دارند و وسائل نقلیه‌ای که فاقد ویژگی هستند از این دایره بیرون هستند، بهم خوردن دو کشتی و یا دو قطار و یا دو هواپیما و یا دو اتومبیل و بیشتر و یا برخورد آن‌ها با یک جسم ثابت یا متحرک را تصادف گویند (صالحی، ۱۳۸۵، ص ۱۱۵).

## ۲-۳- مفهوم ضمان

ضمان که گاهی به ضمان قهری و گاهی نیز به مسؤولیت غیرارادی تعبیر می‌شود، عبارت مسؤولیت کلمه عربی است و معادل فارسی آن عبارت «پاسخگویی» است که معنای آن از لحاظ لغوی تاحدودی واضح و روشن است و ابهامی ندارد، در اصطلاح حقوقی نیز این عبارت از معانی لغوی آن دور نشده. مسؤولیت عبارت از پاسخگویی شخصی در قبال اعمالی است که عرفاً به او استناد داده می‌شود که ضمانت اجرای قانونی آن بر حسب نوع مسؤولیت متفاوت است (باریکلو، ۱۳۹۶، ص ۲۴). اصطلاح مسؤولیت مدنی در زبان حقوقی کنونی، نمایانگر مجموع قراردادی است که وارد کننده زیان را به جبران خسارت زیان دیده ملزم می‌سازد، از دیدگاه دیگر در هر مورد که شخص ناگزیر از جبران خسارت دیگری باشد می‌گویند در برابر او «مسؤولیت مدنی» دارد، مسؤولیت لازمه داشتن اختیار است، انسان آزاده و عاقل از پیامد کارهای خویش آگاه و مسئول آن است (کاتوزیان، ۱۳۹۵، ص ۳۴).

در حقوق اسلام به جای واژگان «ضمان» و «تضمین» واژه «مسؤولیت» استفاده می‌شد بنابراین واژه «ضمان» مترادف با واژه «مسؤولیت» است و «ضمان» یعنی «ثبوت اعتباری چیزی در ذمه کسی به حکم شارع و هدف اصلی ایجاد مسؤولیت و ضمان است» و هدف اصلی ایجاد مسؤولیت و ضمان جبران زیان‌های وارده و برقراری قسط و عدالت اسلامی است.

حرمت ضرر رساندن به دیگران در صورت ایراد زیان به ثبوت اعتباری زیان‌های وارده بر ذمه فاعل زیان حکم کرده است (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ص ۱۷۱).

برخی از فقهای امامیه واژه ضمان را به معنای تدارک به تحمل و جبران خسارت تفسیر کرده‌اند و کاشف الغطاء در کتاب تحریرالمجله با عبارت «آنچه در اینجا هست معنای ضرر و جبران است» (کاشف الخطاء، ۱۳۵۹، ص ۲۶۲).

برخی از فقهای امامیه نیز واژه «ضمان» را به معنای «اشتغال ذمه»، «انتقال ذمه»، «مسؤولیت»، «عهده‌داری» و «چیزی را بر عهده ضامن قراردادن» تفسیر نموده‌اند (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹، ص ۷۷).

بنابراین واژه «ضمان» در اصطلاح فقه امامیه تنهابه معنای وجوه پرداخت خسارت یا بازگرداندن عین مال به مالک نیست بلکه به معنای حکم وضعی یعنی عهده‌داری و مسؤولیت مدنی می‌باشد که از جمله آثار آن وجوب تکلیفی پرداخت خسارت است (عمید زنجانی، ۱۳۸۹، ص ۴۹).

## ۲-۴- مفهوم سببیت

از منظر فقهای امامیه، باید به مفهوم سببیت پرداخت، سبب در اصطلاح فلسفی به امری گفته می‌شود که از وجودش، وجود و از عدمش عدم معلول لازم می‌آید، به عبارت دیگر بین سبب و مسبب ملازم عرفی از جهت عدمی و وجودی برقرار است. همچنین علت در اصطلاح مذکور به امری اطلاق می‌شود که از حیث عدمی و وجودی با معلول ملازمه عقلی دارد. با وجود این، چنانچه بسیاری از فقها و حقوقدانان گفته‌اند در سبب معنای فلسفی و عقلی آن مواد نیست (کاتوزیان، ۱۳۸۷، ۱۴۸). اما در این که مفهوم سبب چیست دیدگاه‌ها متفاوت است، در نظر بسیاری از فقهای امامیه، سبب به معنای شرط است به این معنا که اگر نبود خسارتی به بار نمی‌آید (علامه حلی، ۱۴۱۸، ص ۶۵۱). صاحب‌جواهر نیز در کتاب غصب پس از نقل تعریف‌های فقها از تسبیب بیان می‌دارد سبب به معنای علت تامه و به معنای اصطلاحی یعنی چیزی که از وجودش وجود حاصل شود و از عدمش عدم پدید آید بر حسب ذاتش نیست، بلکه مراد از آن شرط است (نجفی، ۱۴۰۴، ص ۵۱). قانون مجازات اسلامی نیز این ضابطه را در تعریف پذیرفته است. برخی فقها اتلاف و تسبیب را به عنوان دو قاعده جداگانه در نظر گرفته‌اند و در بیان موجبات ضمان این دو را از یکدیگر تفکیک نموده‌اند (علامه حلی، ۱۴۱۸، ص ۳۷۴). و برخی دیگر از فقها عقیده دارند، اتلاف ممکن است بالمباشره یا بالتسبیب باشد و قاعده تسبیب قاعده مستقلی به شمار نمی‌آید. بلکه فرعی از قاعده کل اتلاف است (حسینی‌مراغی، ۱۴۱۷، ص ۴۱۵). تلقی شرط به عنوان سبب ورود صدمه یا خسارت و معیار برای احراز رابطه سببیت در برخی موارد راه گشاست ولی همواره به کار نمی‌آید،

رابطه سببیت یعنی زیان دیده ثابت کند که در نتیجه فعل زیانبار یا تقصیر دیگری به او زیان وارد شده است بنابراین مسؤولیت مدنی بر پایه تسبیب استوار است (قاسم زاده، ۱۳۹۵، ص ۱۰۶). اتلاف مال یا ایراد جنایت بر دیگری به طور مستقیم و یا زمینه سازی و فراهم کردن مقدمات را تسبیب گویند (حلی، ۱۴۱۰، ص ۱۶۰). تسبیب در لغت به معنای ریسمان و آنچه موجب پیوستگی چیزی به چیز دیگری می شود و در اصلاح اتلاف مال یا ایراد جنایت بردیگری به طور غیرمستقیم و با زمینه سازی و فراهم کردن مقدمات (محقق داماد، ۱۳۸۰، ص ۱۲۰). هرکسی در ملک چاهی حفر کند و حادثه ای اتفاق افتد ایجاد افتد ایجاد مسؤولیت می کند «علیه الضمان لان کل من حفر فی غیر ملکه کان علیه الضمان» (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹، ص ۲۰۸). برخلاف مباشرت که در آن علت تلف مستقیماً ایجاد می شود در تسبیب اتلاف مال یا جنایت بر نفس به طور غیرمستقیم و با زمینه سازی و تمهید مقدمات صورت می گیرد مانند حفر چاه در راه و افروختن آتش و سرایت دادن آن به ملک دیگری، شهادت دروغ دادن بر ضد کسی، باز کردن در قفس حیوانات که موجب تلف شدن آن ها یا وارد آمدن خسارت می شود (خوئی، ۱۳۹۶، ص ۲۵۰). «من اضر بشیء من الطریق المسلمین فهو لهو الضامن» هرکس به هر وسیله ای در مسیر مسلمانان ایجاد ضرر کند ضامن است. «علیه الضمان لان کل من حفر بئرا فی غیر ملک کان علیه الضمان» هرکسی در غیر ملک خود چاهی حفر کند و رهگذری در آن افتد ضامن بر عهده اوست (انصاری، ۱۲۵۰، ص ۳۶ و ۳۷). «کل شیء یضر بطریق المسلمین و صاحبه ضامن لما یصیبه» هر چیزی که در راه مسلمین واقع شود و به آن ها ضرر بزند ضامن است (حر عاملی، ۱۴۰۳، ص ۱۸۱). «اذ اتفق المباشر والسبب ضمن المباشر کالدافع مع الحافر والممسک مع الذابح» هرگاه، مباشر و سبب، حادثه ای را به وجود آورند، مباشر، ضامن است، مانند: چاه کن و فرو افکننده و گیرنده و ذبح کننده که در هر دو مورد، دافع و ذابح ضامن هستند. (محقق حلی، ۱۴۰۸، ص ۲۵۷).

## ۲-۵- شخص ثالث

شخص ثالث: شخصی است که خارج از سلسله واقعه حقوقی، که موجب استناد فعل زیانبار به او می شود و رابطه سببیت بین فعل زیانبار عامل و ضرر وارده عرفاً منتفی می گردد و عامل از مسؤولیت معاف و چنین شخصی جبران خسارت وارده قرار می گیرد (باریکلو، ۱۳۹۶، ص ۱۷۱).

منظور از شخص ثالث غیر از زیان دیده بوده و اشخاصی که به عنوان مراقب که طبق قانون مسئول فعل یا ترک فعل متبوع خود هستند می باشد (صفائی، ۱۳۹۷، ص ۲۱۷؛ کاتوزیان، ۱۳۹۵، ص ۲۹۷).

## ۳- ارکان مسؤولیت مدنی شخص ثالث

گفتار اول: برای تحقق مسؤولیت مدنی، سه رکن یا شرط اساسی، ضروری است، که در صورت فقدان یکی از این ۳ عنصر، مسؤولیت مدنی منتفی می شود، این عناصر مسؤولیت مدنی عبارتند از:

۱- ضرر

۲- فعل و عمل زیانبار یا تقصیر

۳- رابطه سببیت بین عمل زیانبار و ضرر وارده (باریکلو، ۱۳۹۶، ص ۶۸).

برای اینکه شخصی مسئول جبران خسارت وارده به دیگری باشد، لازم است سه رکن محقق گردد این سه رکن عبارتند از «ضرر»، «فعل زیانبار» و «رابطه سببیت» (حیاتی، ۱۳۹۲، ص ۹۶). در نظام حقوقی ایران و نیز بیشتر نظام های حقوقی برای تحقق مسؤولیت مدنی وجود سه رکن عواره لازم است؛ ۱- فعل زیانبار ۲- ضرر ۳- رابطه سببیت، بین فعل و ضرری که وارد شده است، که این ارکان را ارکان ثابت مسؤولیت می نامند، زیرا وجود آن هادر هر حال برای تحقق مسؤولیت ضرورت دارد، مسؤولیت رکن متغیری نیز دارد که تقصیر است در بیشتر نظام های حقوقی مسؤولیت اصولاً بر پایه تقصیر استوار است (تقصیر شخصی یا تقصیر نوعی) قانون گذار

می‌تواند برای جبران ضرر نامشروع یا خطری که برای دیگران ایجاد می‌شود. مسئولیت بدون تقصیر ایجاد کند (قاسم‌زاده، ۱۳۹۵، ص ۹۰). رکن اصلی برای تحقق مسئولیت مدنی، ضرر است، رکنی که اثر آن تنها در تحقق ارکان مسئولیت محدود نمی‌شود بلکه در جبران خسارت نیز، این ضرر است که محدوده جبران خسارت را تعیین می‌کند که در ساده‌ترین تعریف که ضرر یا زیان را می‌توان «لطمه به یکی از حقوق قانونی اشخاص» دانست (میرشکاری، ۱۳۹۷، ص ۳۱). برای تحقق مسئولیت مدنی ناشی از حوادث و وسایل نقلیه موتوری باید شروطی گرد هم آیند، تا بتوان حکم به الزام دارنده یا راننده یا مالک به جبران خسارت زیان‌دیده نمود که این شرط تحت عنوان وجود ضرر-نقش وسیله موتوری به عنوان ایجاد کننده و پدیدآورنده ضرر و نیز نقش مراقبت و نگهدارنده این قبیل وسایل مورد توجه قرار می‌گیرند که عبارتند از ضرر - دخالت وسیله نقلیه در ایجاد ضرر، تصرف مراتب و نگهدارنده در وسیله نقلیه موتوری (غلامعلی‌زاده، ۱۳۹۲، ص ۷۳). شرایط و ارکان تحقق مسئولیت مدنی در حوادث رانندگی مشتمل بر نقش تقصیر در حوادث رانندگی و رابطه سببیت بین تقصیر یا فعل رانندگی و تصادف زیانبار می‌باشد (عباسلو، ۱۳۹۴، ص ۳۰).

### ۳-۱-۳- ضرر

در تحقق ضرر اراده و اختیار عامل زیان (راننده یا شخصی که تقصیر به نوعی متوجه وی بوده) نقش ندارد، بنابراین ایراد ضرر ممکن است ارادی و یا غیرارادی باشد، بعبارتی در استقرار مسئولیت مدنی، عنصر عمدی بودن یا غیرعمدی بودن ایراد ضرر بی‌تأثیر است (حیاتی، ۱۳۹۲، ص ۹۶). این ضرر در حوادث رانندگی، اصولاً علاوه بر ورود مستقیم ضرر، باعث تلف شدن منافع آن شده باشد. اگر کسی، با اتومبیل دیگری تصادف نماید، و باعث ورود خسارت مستقیم به مال (وسيله نقلیه) یا جسم و جان وی گردد، که آن وسیله، محل کسب و کار وی بوده، و یا در اثر نقص عضو وارده به جسم نتواند، کارکنند در واقع باعث تلف منافع آن اتومبیل گردیده‌است، لذا تلف عین و تلف منفعت، خسارت یا بعبارتی ضرر محسوب می‌گردد و عامل زیان باید جبران خسارت کند. اضرار به دیگران، حتی به خود، نارواست، پس باید در درجه نخست اصل و ریشه ضرر از بین برود و آنگاه تا جایی که امکان دارد، وضع زیان‌دیده به صورت پیشین خود برگردانده شود. از بین بردن ریشه ضرر ناظر به آینده است و از ضررهای آینده پیش‌گیری می‌کند، ولی ضررهایی که در گذشته نیز وارد شده است باید جبران گردد (قاسم‌زاده، ۱۳۹۵، ص ۱۹۱). در روایات اسلامی قاعده معتبر و محکمی به نام قاعده لاضرر وجود دارد که پیدایش آن را طبق روایات محکم فقهای امامیه نظیر مکینی در کتاب اصول کافی، به حق عبور مردی عرب که در میان خانه شخصی دیگری برای رفتن به باغ آمد و شد مکرر کرده و موجبات عسر و جرح شخص صاحب را پدید آورده بودند عنوان کرده است که عبارت است حدیث «لاضرر و لااضرار فی الاسلام» از پیامبر نقل گردیده است که به منظور از ضرر خسارتی است که راهی برای جبران آن قرار داده شده است بعبارتی «خسارت غیرقابل جبران در اسلام وجود ندارد» (مهمان‌نوازان، ۱۳۸۹، ص ۴۱). ضرر در مقابل نفع عبارت است از ورود نقصان در مال، جان و آبرو، و از ضرر درباره آبرو کمتر به کار رفته است (موسوی‌بجنوردی، ۱۴۱۹، ص ۲۱۴). ضرر به معنای ضد نفع و مقابل نفع است (موسوی‌خمینی، ۱۳۷۵، ص ۳۱). ضرر عبارت است از هر نقصان در مال یا آبرو یا جان فرد دیگر (نائینی، ۱۳۶۷، ص ۹۸).

### ۳-۱-۱- تفویض منافع در حوادث رانندگی

ضرر در مقابل نفع است، همانطوری که بسیاری از آیات قرآن حکیم بر آن دلالت دارد (صفائی، سلیمی، ۱۳۹۶، ص ۹۸). نفع در کتب لغت؛ نقیض «ضرر» و «ضرر» معرفی شده است (حمیدی، ۱۴۲۰، ص ۶۷۳؛ فراهیدی، ۱۴۱۰، ص ۱۵۸) به معنای فایده و بهره است (قرشی، ۱۴۱۲، ص ۹۶). اعم از اینکه مال یا عمل شخصی به دست آید. تفویض منفعت جایی است که فردی را مدتی حبس کند که عادتاً و در این مدت اجرتی داشته و اگر او را حبس نمی‌کرد این اجرت را بدست می‌آورد (حسینی‌عاملی، ۱۴۱۹، ص ۱۸۶). عارض شدن آنچه موجب عدم وجود منافع گردد ضرر شمرده می‌شود البته تفویض منافی که به صورت بالقوه نزدیک به بالفعل نیست ضرر به حساب نمی‌آید (حسینی‌مراغی، ۱۴۱۷، ص ۳۱). فقها ضرر را به نقصان فوت چیزی تعریف کرده‌اند. «محقق نائینی

قائل است ضرر عبارت است از فوت یا نقص آنچه انسان واجد آن است خواه نقص عرض یا مال یا جوارح باشد» (خوانساری، ۱۳۷۳، ص ۱۱۷). ظاهر از اتلاف مال عبارت است از تلف مال دیگری (موسوی بجنوردی، ۱۳۹۵، ص ۵۲). اتلاف مال چه مباشرت «من اتلف» باشد که فقها بر آن اتفاق و اجماع دارد با عبارت «حرمه مال المسلم کحرمه اللدمه» همان اتلاف حقیقی است بنابراین ضمان در موردی که مالیت از بین رفته و خود مال باقی باشد از این قاعده استفاده نمی شود و باید دلیل دیگری بر آن اقامه کرد. منافع توأم با ضمان است و استیفای آن ضمان آور است (خوئی، ۱۴۱۳، ص ۱۳۵). دلیل ضمان منافع همان دلیل ضمان اعیان است زیرا ضمان منافع مستوفات و غیرمستوفات تفاوتی نیست (آخوندخراسانی، ۱۴۰۶، ص ۳۴). بنا بر ادله قاعده اتلاف همچنان که بر ضمان عین مال تلف شده دلالت دارد بر ضمان منافع هم دلالت دارد و می توان ضمان منافع را به وسیله قاعده اتلاف حکم داد (موسوی خمینی، ۱۴۲۱، ص ۴۲۶). تفویض منفعت ناظر به محرومیت از تحصیل منافع در آینده است که ممکن است تحت شرایطی قابل مطالبه باشد و متفاوت با تلف منفعت است چون تلف منفعت همیشه قابل مطالبه است لذا در صورتی که عین وسیله نقلیه دچار نقص گردد اگر این وسیله محل درآمد و منفعت ممکن الحصول بوده باشد جبران آن منافع نفویض شده ضرورت دارد.

### ۳-۲- فعل و عمل زیانبار یا تقصیر

#### ۳-۲-۱- ضرورت تحقق فعل زیانبار

مسئولیت حقوقی به طور عام و مسئولیت مدنی بطور خاص بدون فعل محقق نمی شود، برخلاف مسئولیت اخلاقی که ممکن است تنها با اندیشه و فکری نادرست تحقق یابد، بدون اینکه این اندیشه ظهور و بروز بیرونی باشد (صفائی-رحیمی، ۱۳۹۶، ص ۱۴۹). تنها چیزی که ملاک ضمان است انجام عملی است که تلف به واسطه آن صورت گرفته باشد «ان السبب هو کل ما يحصل التلف عنده بعله الغير» که مطلق است و از طرف فقها ذکر می شود (مکارم شیرازی، ۱۴۱۶، ص ۲۰۵). برخی مفاهیم حقیقت شرعیه نداشته و آنچه که فقها بیان داشته اند به عنوان فردی، عرفی و در واقع بیان تعریف موجود در بین مردم می باشد. تقصیر نیز از این موارد می باشد متفاهم عرفی واژه تقصیر، تعدی و تفریط می باشد، تعدی زمانی است که شخصی کاری را که ترک آن لازم است انجام دهد و تفریط ترک فعل است که فعلش لازم است (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹، ص ۱۵۱؛ مکارم شیرازی، ۱۴۱۶، ص ۲۷۸). «هر چیزی که به راه مسلمین آسیب برساند، صاحب آن ضامن آن چیزی است که به او می رسد» (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹، ص ۳۲؛ محقق داماد، ۱۳۷۴، ص ۱۱۹). مفهوم کلی روایات چنان است که فردی عملی را انجام دهد که موجب ورود خسارت به دیگری گردد ضامن بوده و سبب حادثه می باشد. در فقه نیز صرف تحقق ضرر بدون فعل عامل زیان تحت شمول قاعده لاضرر و قاعده اتلاف و تسبیب قرار نمی گیرد (حسینی مراغی، ۱۴۱۷، ص ۳۳۶). در حوادث رانندگی که منجر به بروز تصادف و ایجاد خسارت می گردد، اصولاً ۳ بخش و موضوع، حادثه بر اثر فعل شخصی (راننده) و فعل اشیاء (وسیله نقلیه) و فعل غیر مطرح است، که اصولاً حادثه بر اثر فعل شخصی (راننده) که مرتکب تقصیر گردیده است، حادث می گردد که تقصیر نیز طبق ماده ۱۴۵ ق.م.ا) مصوب ۱۳۹۲، تحقق جرایم غیرعمدی که حوادث رانندگی نیز اصولاً غیرعمدی می باشند، مگر آنکه خلاف آن اثبات گردد، منوط به احراز تقصیر مرتکب قرارداد، که تبصره آن ماده نیز، تقصیر را اعم از بی احتیاطی، بی مبادلاتی عنوان کرده است و مساحمه، غفلت، عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی و مانند آن ها، حسب مورد از مصادیق بی احتیاطی یا بی مبادلاتی محسوب می شود. لذا مشخص است، که تقیر به صورت فعل مثبت، یعنی بی احتیاطی قابل تصور بوده، و با توجه به تعریف مرسوم و سنتی تقصیر که عبارت است از عمل نامشروع غیرقانونی که قابل انتخاب، عامل آن است (صفائی-رحیمی، ۱۳۹۶، ص ۱۵۲) و همچنین تعریف تقصیر در قانون مدنی مطابق مواد ۹۵۳ که اشعار می دارد، «تقصیر اعم از تفریط یا تعدی» برابر ماده ۹۵۱ این قانون «تعدی تجاوز نمودن از حدود اذن متعارف است، نسبت به مال یا حق دیگری، ماده ۹۵۲ نیز تعریف تفریط را «عبارت است از ترک عملی که به موجب قرارداد یا متعارف برای حفظ

مال غیرلازم است، که تعاریف تقصیر در قانون مجازات اسلامی و قانون مدنی را می‌توان مشابه هم تلقی نمود، یعنی تقصیر عبارت است انجام دادن عملی که شخص نباید مرتکب شود (تعدی در قانون مدنی) و بی‌احتیاطی در قانون مجازات اسلامی و کذب عملی که شخص باید انجام دهد (تفریط در قانون مدنی) و بی‌مبالاتی در قانون مجازات اسلامی منطبق هستند.

### ۳-۳- رابطه بین عمل زیانبار و ضرر وارده (رابطه سببیت)

اثبات ورود ضرر به زیان‌دیده و همچنین ارتکاب تقصیر با وقوع فعلی از طرف خواننده یا کسانی که مسؤولیت اعمال آنان با اوست، به تنهایی دعوی خسارت را توجیه نمی‌کند باید احراز شود که بین دو عامل ضرر و فعل زیانبار رابطه سببیت وجود دارد، یعنی ضرر از آن فعل ناشی شده است (کاتوزیان، ۱۳۹۵، ص ۴۳۵). از نظر فلسفه اسلامی وفق قاعده «ما لم یجب لم یوجد» «موجب» علت تامه است، که با وجود آن، وجود معلول (زیان) واجب می‌شود (طباطبائی، ۱۳۷۸، ص ۷۴). گاهی اساساً میان فعل خواننده و ضرر سببیتی وجود ندارد، که در این صورت مسؤولیت مدنی منتفی است (باستثنای مسؤولیت ناشی از غضب) (بزرگمهر، ۱۳۹۴، ص ۹۲). گاهی ممکن است این رابطه بین سبب و ضرر و گاه بین مباشر و ضرر باشد از مدلولات ادله نمی‌توان به این نتیجه رسید که در صورت استماع سبب و مباشر، ضامن کیست (حسینی‌مراغی، ۱۴۱۷، ص ۴۳۵). هر حوزه مسؤولیت مدنی علاوه بر احراز و اثبات فعل زیان بار و تقصیر، وجود رابطه علیت بین فعل زیانبار یا تقصیر و زیان‌های وارده بر زیان‌دیده از ارکان مسؤولیت مدنی است (مستفاد از مواد ۳۲۸-۳۳۵-۶۶۶ ق.م. ماده ۱. ق.م.م- ماده ۵۲۰ ق.آ.د.م. مصوب ۱۳۷۹ و مواد ۴۹۲، ۴۹۳، ۵۲۶، ۵۲۹ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ (قاسم‌زاده، ۱۳۹۵، ص ۱۰۷). ماده یک قانون مسؤولیت مدنی با عبارت «... مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است» به وجود این رکن از مسؤولیت اشاره کرده است و زیان‌دیده زمانی می‌تواند از خواننده دعوی مطالبه خسارت نماید، باید ثابت کند، بین ضرری که او متحمل شده و فعلی که خواننده مرتکب شده است، نوعی رابطه سببیت برقرار است و عادلانه نیست که کسی بی‌سبب مسئول خسارت آن شود (حیاتی، ۱۳۹۲، ص ۱۶۳). زیان باید به عاملی نسبت داده شود، که معمولاً و بر حسب جریان عادی امور موجب پیدایش آن است پدیده‌های دیگری که اتفاقاً و در نتیجه اوضاع و احوال غیرعادی ممکن است موجب زیان باشد نباید سبب تلقی گردد (صفائی-رحیمی، ۱۳۸۶، ص ۲۰۳).

### ۴- احراز اسباب حادثه

اگر مالک و یا دارنده و متصرف وسیله نقلیه، که مرتکب جرم معاونت در رانندگی بدوی پروانه (بعلت در اختیار گذاردن وسیله نقلیه به شخص فاقد گواهینامه یا در حکم فاقد گواهینامه). به نوعی مقصر در حادثه بدانیم و علی‌رغم اینکه خود مستقیم در زنجیره واقعه نقش نداشته است، ولی یکی از اسباب حادثه تلقی می‌گردد و قانونگذار ایران در ماده ۴۹۶ ق.م.ا و ماده ۳۲۳ ق.م. نظریه حادثه مستقیم و در ماده ۵۳۵ ق.م.ا. نظریه حادثه مقدم در تاثیر و تعدد اسباب و ماده ۵۳۴ ق.م.ا. نظریه سبب عرفی و متناسب و در مواد ۵۲۳ و ۵۰۵ ق.م.ا. نظریه تداخل اسباب را پذیرفته است، که اعمال هر یک از این نظریات در مواردی درست و در موارد دیگری نادرست است بعبارتی نسبی می‌باشد.

### ۴-۱- چگونگی احراز رابطه سببیت در علل حوادث رانندگی

احراز رابطه سببیت بین عمل و یا فعل زیانبار و ضرر وارده، در مواردی که حادثه یا فعل و عمل واحد موجب ورود ضرر شود، موضوعی آسان و روشن می‌باشد که عامل ورود زیان واحد بوده، زیرا علل دیگری دخالت در وقوع حادثه و به تبع آن ایجاد ضرر نداشته است لذا راننده‌ای که دارای گواهینامه رانندگی و شرایط لازمه می‌باشد و در اثر تقصیر وی حادثه‌ای واقع شده است، رابطه بین حادثه و ضرر وارده مشخص است و حادثه واحد با علت واحد بوده و همان حادثه سبب ورود خسارت گردیده است.

### ۴-۱-۱- سبب اجمالی

ممکن است ضرر ناشی از یک عمل واحد و یک حادثه که در اثر فعل شخص منجر به زیان گردد، بطور تفصیل و مشخص معلوم نباشد، اما انجام فعل توسط یکی از آن‌ها از گروه مبهم باشد (باریکلو، ۱۳۹۶، ص ۱۵۴). مانند آنکه گروهی از شکارچی تیراندازی کننده و یکی از تیرها حادثه‌ای به بار آورد. این سبب اجمالی، در موضوع تحقیق حاضر، مصداقیت ندارد، زیرا رانندگی توسط فرد واحد (بدون گواهینامه) و بعلت تقصیر واحد بوجود می‌آید و اجمالی و ابهامی در انتساب به فاعل فعل زیانبار و رابطه سببیت وجود ندارد و با توجه به اینکه نظریات مختلف در این نوع سبب اجمالی موجود است، ولی از قلمرو تحقیق حاضر خارج می‌باشد. علم اجمالی یا هر دو تکلیف را ایجاد می‌کند یا هیچ‌کدام را به وجود نمی‌آورد. یکی از راه‌های مورد نظر برای تعیین مسئول خسارت توسط قرعه است. بر اساس این نظریه قاضی به ناچار و برای جبران خسارت زیان دیده که به طور قطع و بر مبنای علم اجماع لازم است انجام می‌گیرد (جزایری، ۱۴۱۳، ص ۲۷).

#### ۴-۲- اسباب متعدد (طولی)

در صورتیکه با فعل شخص واحد (راننده وسیله نقلیه)، حادثه‌ای بوجود آید و مالک یا دارنده را تقصیر جزائی (در اختیارگذاشتن وسیله نقلیه به شخص فاقد گواهینامه) بتوان سبب و علت در ایجاد حادثه دخالت داد، باید بررسی گردد کدام علت و یا افراد در وقوع حادثه عرفاً سبب حادثه و ورود ضرر محسوب می‌گردد بعبارتی، دخالت کدام عامل در ایجاد حادثه عرفاً سبب خسارت و ایجاد مسؤولیت می‌شود «مثلاً اگر گروهی در انفجار محلی شرکت کنند، یک نفر فرماندهی و طراحی عملیات را انجام دهد، دیگری مواد منفجره را در مدخل انفجار جاسازی نماید، شخص سوم چاشنی مواد را در آن جا می‌کند و شخص دیگری چاشنی را فعال نماید در این حادثه، هر یک از این اشخاص تکمیل کننده کار دیگری است ولی کدام سبب و مسئول است؟» (باریکلو، ۱۳۹۶، ص ۱۵۹). تشخیص وجود رابطه سببیت همیشه کار اسانی نیست، زیرا چه بسا عوامل متعدد در ایجاد حادثه و به تبع آن خسارت دخالت داشته باشند و به درستی نمی‌توان گفت کدامیک سبب آن بوده است، در مواردی که چند نفر در ایجاد حادثه و خسارت نقش داشته باشند که بعضی مقصر و برخی غیرمقصر باشند، عرف خسارت را به کسی نسبت به دهد که مقصر بوده باشد (صفائی-رحیمی، ۱۳۹۶، ص ۲۰۱). تشخیص سبب اقوی امر موضوعی است و احراز آن با قاضی است (بزرگمهر، ۱۳۹۴، ص ۶۵). بعبارتی اگر در اختیارگذاشتن وسیله نقلیه، سببی باشد، در کنار اسباب دیگر، سببی نیست، که منجر به وقوع حادثه به طور قطع و یقین می‌گردد، ولی احتمال و پیش‌بینی آن می‌باشد، که عدم مهارت شخص فاقد گواهینامه منجر به بروز حادثه می‌گردد. لذا اگر مالک یا دارنده وسیله نقلیه را به عنوان سببی تلقی کرد که در ایجاد حادثه، علی‌رغم اینکه نه در زنجیره واقعه حقوقی به طور مستقیم دخالت نداشته است، و موضوع تحت عنوان اسباب متعدد قابل بررسی باشد، باید با توجه به نظریه اسباب متعدد، میزان تاثیر آن را بررسی کرد، که عبارتند از:

#### ۴-۳- نظریه‌های اسباب متعدد در ایجاد حادثه (اسباب متعدد طولی)

##### ۴-۳-۱- تقسیم مسؤولیت به تساوی (نظریه تساوی اسباب)

بر مبنای این نظریه تمام عوامل و حوادث موثر در پیدایش حادثه و ضرر، اعم از اینکه به نحو شرط و مقتضی دخالت نموده یا به نحو سبب و علت دخالت کرده باشند، باید به عنوان سبب حادثه تلقی شدند و وجه این نظریه این است که چون تمام حوادث در به وجود آمدن حادثه و واقعه و ضرر ولو به نحو شرطیت دخالت داشته‌اند سبب پیدایش حادثه تلقی می‌شوند و ترجیح یکی بر دیگری ترجیح بلا مرجح و بدون دلیل است) (باریکلو، ۱۳۹۶، ص ۱۵۹). به سبب این نظریه، نباید، بین اسباب و شرایطی که حادثه‌ای زیانباری را به وجود آورده است، امتیاز گذارد، زیرا بنا به فرض، هیچ یک از آن‌ها به تنهایی برای ایجاد حادثه و ضرر کافی نیست و وجود همه نیز ضرورت دارد، هر شرایط به شرائط دیگر اعطای سببیت می‌کند و باعث می‌شود تا آن‌ها حادثه زیانبار را به وجود آورند، پس تمام آنها، سهم برابر دارند و بین هر عاملی خواه دور یا نزدیک یا ضرر رابطه سببیت موجود است (کاتوزیان، ۱۳۹۵،



ص ۳۳۴). مطابق این نظریه، هر رویدادی و حادثه‌ای که شرط لازم بروز خسارت باشد، سبب خسارت قلمداد می‌شود، شرط در اینجا به این معنا است، که اگر نبود، خسارتی نیز به بار نمی‌آمد، یعنی از عدم آن عدم لازم می‌آید مطابق این نظریه بررسی میزان تاثیرگذاری هر یک از سبب هادر بروز حادثه، اهمیتی ندارد و همگی آنها به طور مساوی موثر در وقوع حادثه و بروز خسارت می‌شوند، حتی دوری یا نزدیکی سبب به حادثه نیز فاقد اهمیت است در فرضی که سبب مجمل و متعدد بوده باشد (وفق ماده ۴۷۹ قانون مجازات اسلامی) چون جنایت مستند به برخی از فاعل است، پس دیه نفس یا صدمات به طور مساوی بین فاعلین تقسیم می‌شود و در این حالت اصل بر تساوی است (بزرگمهر، ۱۳۹۴، ص ۹۱). براساس این نظریه هم اسباب و شرایطی که موجبات ورود زیان را فراهم کرده‌اند با یکدیگر برابرند، زیرا بنا به فرض هیچ یک از آن‌ها به تنهایی قادر به ایراد ضرر نیست و وجود همه برای به وجود آمدن ضرر لازم و ضروری است (صفائی، ۱۳۵۱، ص ۵۶۳). مسؤولیت باید به طور تساوی بین اشخاص که مسبب یک حادثه و خسارت بوده‌اند، تقسیم شود، عبارتی میزان خسارت باید بین کسانی که در ورود ضرر نقش داشته‌اند تقسیم و توزیع شود، که (ماده ۳۶۵ ق.م.ا ۱۳۷۵ و ۵۳۳ سال ۹۲، تحت چنین موضوعی می‌باشد، که درجه تاثیر دخالت آنان و درجه تقصیر آن‌ها و سنگینی و سبکی تقصیر آنان هیچ نقشی ندارد (یزدانیان، ۱۳۹۷، ص ۶۱۸). این دیدگاه از سوی برخی فقهای امامیه در اجتماع سبب و مباشر ارائه شده است و به گونه‌ای گفته‌اند در صورتی که شخصی دری را باز بگذارد و دیگری مالی را بدزدد هر دو ضامن هستند و مالک می‌تواند به هر یک از آن‌ها که بخواهد رجوع کند (حایری، ۱۴۱۸، ص ۲۰). و قانونگذار ایران در ماده ۵۳۳ قانون مجازات اسلامی در فرض مداخله عوامل به صورت عرضی این نظریه را مورد توجه قرار داده است که ظاهراً میزان تاثیر رفتار مرتکبان مهم نبوده و همه شریک هستند. افزون بر آن در موردی که شخصی چاهی حفر کند و دیگری چاقویی در آن قرار دهد و شخص دیگری داخل چاه افتد و در اثر برخورد با چاقو مجروح شود بعضی از فقهایان هر دو سبب را ضامن حاضر داده‌اند (موسوی خمینی، ۱۴۲۱، ۵۶۹). برخی دیگر تساوی هر دو سبب در ضامن را احتمال داده‌اند (محقق حلی، ۱۴۰۸، ص ۲۴۱؛ کاشف الغطاء، ۱۴۲۲، ص ۱۷). گروهی دیگر به صورت قاطع به ضامن هر دو سبب رای داده‌اند چون اگر هر یک از آن‌ها نبود آن جنایت واقع نمی‌شد (نجفی، ۱۴۰۴، ص ۵۶؛ اردبیلی، ۱۴۰۳، ص ۴۰۲).

#### ۴-۳-۲- نظریه حادثه مناسب و متعارف

بر مبنای این نظریه، حادثه یا شخصی باید سبب ورود ضرر و خسارت وارده محسوب شود، که دخالت و عمل او نوعاً، سبب ورود ضرر است و حوادثی که نوعاً موجب تحقق ضرر نمی‌شوند، باید شرط وقوع ضرر تلقی کرد و عامل آن مسئول جبران خسارت وارده قرار نگیرد، زیرا سبب حادثه و ضرر عبارت است از فعلی که نوعاً موجب بروز آن حادثه یا ضرر می‌شود (باریکلو، ۱۳۹۶، ص ۱۶۰). دخالت مادی شخص با حادثه، که در واقع ارتباط مادی شخصی در حادثه زیان بار شرط لازم می‌باشد ولی شرط کافی نمی‌باشد که حقوق این ارتباط را برای ایجاد مسؤولیت کافی می‌داند (عباسلو، ۱۳۹۴، ص ۲۰۷). در حقوق ایران، نظریه سبب اصلی یا متعارف که با فقه سازگار است پذیرفته می‌باشد و از مواد مختلف قانون مدنی ماده ۳۳۲ و قانون مجازات اسلامی از جمله مواد ۳۳۰، ۳۳۶، ۳۴۰، ۳۴۳ و ... می‌توان به این نتیجه رسید (غلامعلی زاده، ۱۳۹۲، ص ۱۲۲). این نظریه از قدیم مورد قبول حقوقدانان و فقهای اسلامی واقع شده و ایشان همواره در پاره‌ای از امور بر اساس نظریه سبب متعارف نظر داده‌اند زیرا بر اساس قواعد و اصول فقهی باید بین اسباب و شرایط تفاوت قایل شد و تمامی شرایط و حوادثی که به ضرر و خسارت فقهی منتهی می‌شود در زمره اسباب قرار نمی‌گیرند، بلکه فقط عامل سبب نامیده می‌شود که به طور متعارف منجر به ورود ضرر می‌شود (قاسم‌زاده، ۱۳۹۶، ص ۱۰۲). تسبیب مساله عقلی نیست و معنای لغوی و فلسفی ندارد بلکه تنها مساله عرفی است و مقصود از آن انتساب عاقلانه خسارت به مسبب است. برخی فقهایان نیز در عبارتی رسا گفته‌اند در این مقام ملاک صدق انتساب اتلاف به اوست گرچه تلف از طریق تسبیب باشد (رستمی و شعبانی کندسری، ۱۳۹۵، ص ۱۴۹). نص شرعی در مورد مباشرت و تسبیب و تقدم یکی از آن

هانیهست و معیار صدق عرفی متلف است و مباشرت و تسبیب خصوصیتی ندارد گاه عنوان متلف عرفی و مباشر صدق می‌کند و گاه بر هر دو و گاه نیز فقط بر سبب صادق است (مراغه ای، ۱۳۸۸، ص ۳۶۳). در فقه اسلامی قاعده ضمان مباشر و در اجتماع سبب و مباشر و اسباب پیش از آنکه مستند عقلی داشته باشد تکیه بر عقل و سیره عقلا و عرف دارد (قیاسی، ۱۳۸۶، ص ۱۴). از دیدگاه فقهی معیار انتساب عرفی ضرر به فعل مرتکب به عنوان قاعده در ضمان پذیرفته شده است و این امر اعم از آن است که اتلاف مستقیم و مباشرت باشد یا غیرمستقیم و به تسبیب باشد. مشهور معتقدند مسؤولیت در اجتماع اسباب بر عهده سبب مقدم در تاثیر است و نه مقدم در وجود مانند مثال مشهور چاه و سنگ که از آن به معمای چاه و سنگ تعبیر کرده‌اند (خدابخشی، ۱۳۸۸، ص ۶۹).

#### ۴-۳-۳- نظریه اسباب متعدد بر اساس درجه تاثیر

در قانون ایران نیز در بند ۲ ماده ۱۴ قانون مسؤولیت مدنی «میزان مداخله» هر یک از مسئولان معیار تقسیم مشروعیت قرارداد شده است که با این معیار منطبق می‌باشد. در توزیع مسؤولیت در تعدد اسباب، درجه تاثیر هر سبب را ملاک قرار داده می‌شود، که تعیین میزان دخالت هر سبب در ایجاد خسارت و مسؤولیت وی متناسب با نحوه تاثیر آن سبب می‌باشد، به عبارتی از بررسی کیفیت دخالت هر سبب می‌توان به کمیت اثر هر سبب در ایجاد حادثه پی برد، در حقوق ایران ماده ۱۴ ق.م.م با بکار بردن «نحوه مداخله» ظاهراً به نظر می‌رسد که در این معیار تمایل دارد (یزدانیان، ۱۳۹۷، ص ۶۷). مسؤولیت باید به نسبت اثر عمل یا مداخله هر یک از افراد مسئول در ایجاد ضرر تقسیم شود، این نظریه که منطقی و منطبق با اصول و عدالت و هدف مسؤولیت مدنی می‌باشد، الهام‌بخش قانون‌گذار ایران در ماده ۱۴ ق.م.م می‌باشد ماده ۵۲۶ ق.م.م.ا نیز آخرین نظر قانون‌گذار نشان می‌دهد و تصریح می‌کند «هرگاه دو یا چند عامل، برخی به مباشرت و بعضی به سببیت در وقوع جنایتی تاثیر داشته باشند، عاملی که جنایت مستند به اوست، ضامن است و چنانچه جنایت مستند به تمام عواملی باشد به طور مساوی ضامن می‌باشد، مگر تاثیر رفتار مرتکبان متفاوت باشد، که در این صورت هر یک به میزان تاثیر رفتارشان مسئول هستند (صفائی - رحیمی، ۱۳۹۱، ص ۲۳۵). اگر در حادثه‌ای ۸۰ درصد احتمال می‌رود که سبب معین زبانی مشخص را که بارآورده درجه تاثیر این سبب در کمیت و مقدار نتیجه بار حاصله نیز به همین میزان است، یعنی ۸۰ درصد ضرر وارده را او به وجود آورده است، در نتیجه عامل آن باید به عنوان هشتاد درصد خسارت محکوم شود (غلامعلی زاده، ۱۳۹۲، ص ۱۲۱).

پاره‌ای از نویسندگان خواسته‌اند تا میزان دخالت هر سبب در ایجاد ضرر را به تناسب چگونگی اثر آن معین سازند و از تمیز کیفیت دخالت شرایط به کمیت اثر آن هادر ایجاد ضرر برسند، بدین ترتیب که اگر درجه احتمال ورود خسارت از حادثه‌ای که در زمره اسباب متعدد آن قرار دارد پنجاه درصد باشد، عامل این حادثه مسئول نیمی از زیان‌های وارده شده است (کاتوزیان، ۱۳۹۵، ص ۴۶۸). اولی غذای مجنی علیه سم ریخته و دیگری داروی وی را زهرآلود کرده است و مجنی علیه در اثر تاثیر هر دو سم فوت کرده است در اینجا با دو سبب مواجه هستیم که وجود هر یک بدون آنکه شرط تاثیر دیگری باشد که هر دو به صورت مساوی مسئول هستند (نجفی، ۱۴۰۴، ص ۵۷). قانون مجازات اسلامی مصوب (۱۳۹۲) در ماده ۵۲۶ این اصل بدیهی و پذیرفته شده را که موجب کاهش موارد بی‌عدالتی و عدم انسجام آراء قضایی می‌شود در قسمتی که اعلام نموده «مگر تاثیر رفتار مرتکب متفاوت باشد که در اینصورت هر یک به میزان تاثیر رفتارشان مسئول خواهند بود» نادیده گرفته است و میزان تاثیر در مباحث شبه جرم و قواعد مسؤولیت مدنی اهمیت دارد.

#### ۴-۳-۴- نظریه اسباب متعدد بر اساس درجه تقصیر

تقسیم مسؤولیت بر اساس درجه تقصیر معیاری است، که از بیشترین مقبولیت و محبوبیت برخوردار است، در برخی از کشورها مقنن به صراحت این معیار را در نظر گرفته است و در برخی دیگر علی‌رغم سکوت مقنن، رویه قضایی آن را معیار اصلی تقسیم

مسئولیت و در نتیجه خسارت قرارداده است حقوق فرانسه و انگلستان، درجه تقصیر یا سرزنش بدون عمل است، درجه تقصیر مسئولیت مبتنی بر تقصیر است (کاتوزیان، جنیدی، غمامی، ۱۳۸۱، ص ۱۳۸).

تعیین مسئولیت ناشی از حوادث رانندگی، سیستم تقصیر نسبی حاکم است، بر اساس این سیستم خسارت بین اشخاص و رانندگانی که در حادثه دخالت داشته‌اند به عنوان تقصیر آن هاتقسیم می‌شود، به عنوان مثال راننده‌ای در یک حادثه رانندگی ده مایل سرعت غیرمجاز بر روی یخ بسته داشته است و راننده دیگر از چراغ قرمز عبور نموده است، بر اساس سیستم تقصیر نسبی قاضی یا هیئت منصفه بعد از رسیدگی درجه تقصیر هر یک از عوامل را تعیین می‌کنند، به عنوان مثال بر اساس تحقیقات به عمل آمده به میزان بیست درصد مسئولیت برای سرعت غیرمجاز و برای عبور از چراغ قرمز هشتاد درصد مسئولیت تعیین می‌نمایند (عباسلو، ۱۳۹۴، ص ۷۴). بعضی از علما حقوق گفته‌اند، در فرض مشارکت سبب‌های متعدد در ایراد خسارت، مسئولیت باید به نسبت شدت و ضعف تقسیم شود، یعنی فردی که تقصیر شدیدتری مرتکب شده است، باید خسارت بیشتری بپردازد (صفائی، رحیمی، ۱۳۹۶، ص ۲۳۴). در مسئولیت کیفی درجه تقصیر اهمیت دارد. تقصیر امور ذهنی و شخصی است که میزان مجازات و مسئولیت بر مبنای آن تعیین می‌شود، در مقابل در مسئولیت مدنی به جبران خسارت توجه می‌شود بدون اینکه درجه تقصیر در میزان مسئولیت به حساب آید. ممکن است از تقصیر کوچک خسارت عمده به بار آید و حقوق مسئولیت مدنی هیچ تردیدی در جبران تمام خسارات ندارد (خدابخشی، ۱۳۸۸، ص ۱۶۸). مفاهم عرفی از واژه تقصیر، تعدی و تفریط می‌باشد تعدی زمانی است که شخصی کاری را که ترک آن لازم است را انجام دهد و تفریط ترک عملی است که فعلش لازم است (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹، ص ۴۲؛ مکارم شیرازی، ۱۴۱۶، ص ۱۲۷۸). آنچه برای مسئولیت کافی است انتساب و استناد فعل زیانبار به شخص زیان زنده است و عنصر تقصیر فقط در جایی می‌تواند نقش داشته باشد که موجب تحقق عنصر استناد و انتساب باشد هر جایی احراز انتساب و استناد نیازی به تقصیر نداشته باشد وجود تقصیر لزومی ندارد (محقق داماد، ۱۳۷۴، ص ۱۷۱).

#### ۴-۳-۵- نظریه حادثه مستقیم و نزدیک

به موجب این نظریه، باید حادثه‌ای را سبب ورود زیان و خسارت تلقی نمود، که دخالت و تاثیر آن ارتباط نزدیک و مستقیم با زیان وارده و حادثه را دارد و سایر حوادث دخیل در تحقق ضرر، شرط و مقتضی آن محسوب می‌گردد، چون حادثه نزدیک و مستقیم ارتباط تنگاتنگ و نزدیک با متعلق ضرر را دارد، عرفاً ضرر وارده به این حادثه مستند است (باریکلو، ۱۳۹۶، ص ۱۶۱). سایر حوادث دخیل، به عنوان شرط محسوب می‌شوند، در نتیجه، چون ضرر وارده به حادثه نزدیک و مستقیم استناد دارد، عامل آن باید خسارت وارده را جبران کند (نجفی، ۱۳۷۳، ص ۵۴). قانونگذار در مواد ۳۳۲ ق.م نظریه حادثه نزدیک را پذیرفته است و مباشر در ایجاد ضرر را مسئول حادثه تلقی نموده است و سایر حوادث دخیل در وقوع ضرر را سبب محسوب نکرده است، در این ماده مقرر شده است: «هرگاه یک نفر سبب تلف مالی را ایجاد کند و دیگری مباشر تلف شدن آن مال شود، مباشر مسئول است، نه مسبب. مگر اینکه سبب اقوی باشد، بنحوی که عرفاً اتلاف مستند به او باشد. این نظریه که قدیمی‌ترین و ساده‌ترین نظریه است، که برای تشخیص سبب مسئول ارایه شده است، در توجیه حقوقی نظریه سبب نزدیک و بی‌واسطه گفته‌اند، تا قبل از وقوع آخرین سبب، همه چیز در حالت عادی و طبیعی خود قرار دارد و زبانی وارد نشده است، اما سبب این تعادل را به هم می‌زند و زیان هارا وارد می‌کند، پس مسئولیتی بر عهده او مستقر است» (قاسم‌زاده، ۱۳۹۵، ص ۱۱۸). این استدلال اغلب با واقعیت نیز منطبق است، زیرا به طور معمول آخرین سبب تاثیر بیشتری نسبت به سبب‌های مقدم دارد و تا قبل از وقوع آن هیچ حادثه زیان باری رخ نمی‌دهد و اجتناب از وقوع ضرر امکان‌پذیر نیست (سراج، ۱۴۱۰، ص ۴۷۹ و درودیان، ۱۳۶۴، ص ۴۹).

## ۴-۳-۶- نظریه حادثه مقدم در تاثیر

بر مبنای این نظریه، هرگاه چند عمل و حادثه، موجب ورود ضرر به دیگری شوند، باید عمل و حادثه‌ای را سبب اصلی تلقی نمود، که تاثیر آن در ایجاد ضرر، از حیث زمانی، زودتر و مقدم بر سایر موارد است (باریکلو، ۱۳۹۶، ص ۱۶۳).

ماده ۵۳۵ ق.م.ا که حاکی از پذیرش این نظریه است مقرر می‌دارد: «هرگاه دو یا چند نفر با انجام عمل غیرمجاز در وقوع جنایتی به نحو سبب و به صورت طولی دخالت، داشته باشند، کسی که تاثیر کار او در وقوع جنایت قبل از تاثیر سبب یا اسباب دیگر باشد، ضامن است، مانند آنکه یکی از آنان گودالی حفر کند و دیگری سنگی در کنار آن قرار دهد، عابری به سبب برخورد با سنگ به گودال بیفتد که در این صورت، کسی که سنگ را گذاشته، ضامن است، مگر همه قصد ارتکاب جنایت را داشته باشند، که در این صورت شرکت در جرم محسوب می‌شود. این نظریه در مورد اسباب طولی ارایه شده است، بر طبق این نظر هرگاه تاثیر چند سبب از نظر زمانی تقدم و تاخر داشته باشد، مسؤولیت بر عهده سببی قرار می‌گیرد، که پیش از اسباب دیگر اثر بگذارد (قاسم‌زاده، ۱۳۹۵، ص ۱۱۶). «مادام که فاعل عاقل و مختاری (دارای تمیز و اراده سالم و آزاد) بین این سبب و تلف واسطه قرار نگیرد ضامن از عهده سبب مقدم برداشته نمی‌شود (موسوی‌بجنوردی، ۱۳۹۵، ص ۳۹). مطابق این نظریه، هرگاه چند سبب در ایجاد خسارت نقش داشته باشند، ولی تاثیر این اسباب، از نظر زمانی در طول هم باشد، سببی مسئول شناخته می‌شود، که مقدم بر سبب یا اسباب دیگر، بر وقوع خسارت موثر بوده باشد توسط فقها و با ذکر مثال سنگ و چاه بیان شده است (حیاتی، ۱۳۹۲، ص ۱۷۶). مطابق این نظریه مطروحه از سوی فقیهان امامیه، اگر نقش چند سبب در ورود ضرر، در زمان واحد نباشد سببی که زودتر تاثیر کرده است ضامن است (غلامعلی زاده، ۱۳۹۲، ص ۱۱۶). این نظریه در فقه مطرح شده و از آنجا پس از انقلاب اسلامی، به قانون مجازات اسلامی ایران راه یافته است، برابر این نظریه، هرگاه دخالت چند سبب در ایراد خسارت هم زمان نباشد، سببی مسئول شناخته می‌شود که پیش از سبب یا اسباب دیگر تاثیر گذارده است، مثال ماده ۵۳۵ ق.م.ا (صفائی - رحیمی، ۱۳۹۶، ص ۲۰۴). متعاقب قول مشهور فقهای امامیه و قانونگذاران ایران، هر گاه چند سبب به نحو تعاقب جنایتی را ایجاد کند سببی ضامن است که تاثیر آن در ایجاد جنایت نسبت به سایر اسباب مقدم باشد ولو آنکه در پیدایش هم زمان و یا حتی موخر باشد (حلی، ۱۳۷۸، ص ۲۶۶؛ شهید ثانی، ۱۴۱۰، ص ۱۸۱؛ نجفی، ۱۳۶۵، ص ۱۴۶؛ موسوی‌خمینی، ۱۳۹۰، ص ۵۲). در فقه امامیه مشهور است که در صورت اجتماع دو سبب، ضامن بر شخصی است که زودتر تاثیر کرده است اگرچه دیرتر حادث شده باشد (موسوی‌خمینی، بی تا، ص ۶۹۷). مشهور بر آنند که سبب مقدم در تاثیر ضامن است که در مثال چاه و سنگ قراردهنده سنگ است البته این در صورتی است که عمل هر دو غیرمجاز باشد اما چنانکه یکی مجاز و عمل دیگری غیرمجاز باشد متعدی یعنی شخص غیرمجاز ضامن است (نجفی، ۱۳۷۳، ص ۵۷). در مثال واضح سنگ و حافر چاه، واضح سنگ در حکم مباشر جنایت است و چون در اجتماع مباشر و سبب، مباشر ضامن است پس سبب اول در اینجا مسئول است و از سوی دیگر «عرف» در اجتماع اسباب نتیجه مجرمانه را مستند به عملی می‌داند که زودتر در تحقق پدیده مجرمانه اثر کرده است (شهید ثانی، ۱۴۱۰، ص ۲۵). در فقه امامیه نظریه سبب مقدم در تاثیر در فرض تقدم و تاخر اسباب متعدد در وقوع جنایت ارائه شده است (فاضل اصفهانی، ۱۴۱۶، ص ۱۴۵).

فعل و عمل غیرمجاز (غیرقانونی) در اختیار گذاشتن وسیله نقلیه به شخص فاقد شرایط رانندگی (فاقد گواهینامه) که مقدم بر فعل یا ترک فعل و تقصیر راننده حادثه‌ساز (شخص فاقد گواهینامه) بوده که این عمل تاثیر اصلی در وقوع حادثه را دارد زیرا نداشتن گواهینامه رانندگی اماره بر عدم مهارت و عدم آشنایی به قوانین و مقررات بوده و احتمال وقوع حادثه ناشی از تقصیر راننده متصور است که مطابق این نظریه اصولاً باید راننده مقصر در حادثه مسئول تلقی گردد زیرا تاثیر عمل (تقصیر او) به حادثه نزدیک‌تر است ولی از آنجایی که هم در اختیار گذاشتن غیرمجاز و غیرقانونی بوده و هم تقصیر شخص راننده توأمان در به وجود آمدن حادثه در طول هم دخالت دارند و هر دو مسؤولیت دارند.

**۵- نتیجه گیری و پیشنهادات**

در حوادث ناشی از وسائط نقلیه که شخص ثالث (مالک-متصرف-آمرقانونی-سرپرست خانواده و...) که وسیله نقلیه‌ی تحت اختیار خود را به شخصی که فاقد شرایط احراز رانندگی (پروانه رانندگی) می‌باشد قرار می‌دهند که چنین اقدامی به‌عنوان معاونت در جرم رانندگی بدون پروانه تعیین شده است و مجازات کیفری مربوطه را دارد ولی برای چنین اشخاصی مسؤلیت مدنی در حقوق ایران لحاظ نگردیده و رویه قضایی نیز نادیده می‌گیرد و قاعده عام مسؤلیت مدنی و اصول حاکم بر آن نیز شامل موضوع نمی‌باشد. نمونه‌های عینی و واقعیت‌های موجود در جامعه چنین حوادثی را تأیید می‌نمایند. لذا از آنجاییکه اصل کلی در حقوق ایران در سوانح رانندگی مبنی بر تقصیر شخصی می‌باشد به عبارتی راننده حادثه‌ساز و مباشر که در اثر تقصیر (بی احتیاطی، بی‌مبالاتی، عدم مهارت در رانندگی، عدم رعایت مقررات و نظامات دولتی) حادثه‌ای را به وجود می‌آورد و اصولاً مسؤلیت حادثه و اثار ناشی از آن را به عهده دارد. حال چنین شخصی اگر فاقد پروانه رانندگی نیز باشد و عدم پروانه رانندگی (گواهینامه) اماره بر عدم مهارت بوده و شخص در اختیار گذارنده اگر با علم و اطلاع از موضوع عدم پروانه، و وقوع حادثه به نوعی در نظر عرف قابل پیش‌بینی و محتمل می‌باشد عدالت و نظم اجتماعی ایجاب می‌کند یک عمل مجرمانه که به طریق اولی تقصیر عمدی و سنگین نیز تلقی می‌گردد به عنوان سببی در کنار و طول سبب اصلی (راننده حادثه‌ساز) که مباشر نیز می‌باشد مسؤلیتی متوجه وی گردد و با توجه به جایگاه تعدد اسباب حادثه در فقه و حقوق ایران با توجه به نوع و وضعیت حادثه به عنوان تساوی اسباب یا درجه تقصیر که تعیین میزان آن بستگی به نظر مقام قضایی و دادرس خواهد داشت لذا پیشنهاد می‌گردد؛ همانطور که قانونگذار در قوانین و مقررات مربوط به مسؤلیت مدنی با لحاظ قواعد خاص به جهت حفظ نظم عمومی و اجرای عدالت مقرراتی را ایجاد نماید از جمله تبصره ۳ ماده ۱۴ قانون رسیدگی به تخلفات رانندگی مصوب ۱۳۸۹ و برای چنین موضوعی که جامعه مبتلا به آن بوده و خلأ قانونی نیز وجود دارد می‌توان در تبصره ماده ۳ قانون فوق به اشخاص (دراختیار گذارنده) نیز مسؤلیت مدنی لحاظ نمود.

## فهرست منابع

## کتب فارسی

- باریکلو، علیرضا. (۱۳۹۶). مسؤولیت مدنی، چاپ نهم، تهران، نشر میزان.
- بزرگ مهر، امیرعباس. (۱۳۹۴). قوانین مسؤولیت مدنی در نظام حقوق ایران و فرانسه، چاپ اول، نشر میزان.
- حیاتی، علی عباس. (۱۳۹۲). مسؤولیت مدنی، چاپ اول، تهران، انتشارات میزان.
- خدابخشی، عبدالله. (۱۳۸۸). بیمه و حقوق مسؤولیت مدنی، چاپ اول، انتشارات روزنامه رسمی کشور در تهران.
- خوانساری، شیخ موسی. (۱۳۷۳). رساله فی قاعده نفع ضرر، جلد اول، تهران، المکتب المحمدیه.
- درویدان، حسنعلی. (۱۳۶۴). جزوه حقوق مدنی (مسؤولیت مدنی)، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ اول.
- صالحی، جانعلی. (۱۳۸۵). کتاب فرهنگ بیمه بازرگانی، نشر بیمه مرکزی، چاپ اول.
- صفائی، سید حسین. (۱۳۸۸). تقریرات درس مسؤولیت مدنی دوره دکتری، دانشگاه امام صادق (ع).
- صفایی، سید حسن. (۱۳۸۶). قواعد عمومی قراردادها، چاپ دهم، انتشارات بنیاد حقوق میزان.
- صفایی، سید حسین، رحیمی، حبیب الله. (۱۳۹۷). مسؤولیت مدنی تطبیقی، تهران، شهر دانش.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۸). نهایت فلسفه (ترجمه نهاییه الحکمه)، قم، انتشارات موسسه بوستان.
- عباسلو، بختیار و محمدی، اکرم. (۱۳۹۴). تحولات تقسیم مسؤولیت مدنی در تصادفات رانندگی، نشر فرهنگی مجد.
- عباسلو، بختیار. (۱۳۹۴). مسؤولیت مدنی با نگرش تطبیقی، چاپ دوم، نشر میزان، تهران.
- عباسلو، بختیار. (۱۳۹۴). مسؤولیت مدنی ناشی از سوانح رانندگی، انتشارات میزان، چاپ چهارم.
- عمید زنجانی، عباس علی. (۱۳۸۹). موجبات ضمان درآمدی بر مسؤولیت مدنی و اسباب و آثار آن در فقه اسلامی، نشر میزان، چاپ میزان.
- غلامعلی زاده، محمد. (۱۳۹۲). مسؤولیت مدنی ناشی از وسایل موتوری، چاپ اول، موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- قاسم‌زاده، سید مرتضی. (۱۳۹۵). الزام‌ها و مسؤولیت مدنی بدول قرارداد، چاپ دهم، نشر میزان.
- قرشی، سید علی اکبر. (۱۴۱۲). قاموس قرآن، جلد ششم، تهران، دارالمکتب السلامیه.
- قیاسی، جلال‌الدین. (۱۳۸۶). تساوی سبب و مباشر در حالت تقصیر طرفین، مجله فقه و حقوق شماره ۱۲.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۵). الزام‌های خارج از قرارداد (ضمان قهری)، مسؤولیت مدنی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهاردهم.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۸۷). حقوق مدنی، قواعد عمومی قراردادها (مسؤولیت قراردادی، اجرای عقد) انتشارات بهشهر، چاپ اول، تهران.
- کاتوزیان، ناصر؛ جنیدی، لعیا؛ غمامی مجید. (۱۳۸۱). مسؤولیت مدنی ناشی از حوادث رانندگی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.
- محقق داماد، مصطفی. (۱۳۷۴). قواعد فقه مدنی، ج ۱، تهران.
- محقق داماد، مصطفی. (۱۳۸۰). قواعد فقه (بخش مدنی)، انتشارات تهران، سمت.
- مهمان‌نوازان، روح الله. (۱۳۸۹). خسارت قابل جبران در حقوق ایران، تهران، نشر مجد.
- میرشکاری، عباس. (۱۳۹۷). رساله علمی در مسؤولیت مدنی، تهران، نشر انتشار، چاپ دوم.
- یزدانیان، علیرضا. (۱۳۹۷). قواعد عمومی مسؤولیت مدنی با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه، جلد اول، چاپ اول، نشر میزان.

## کتب عربی

اردبیلی، احمد بن محمد. (۱۴۰۳). مجمع الفائده و البرهان، ج ۱۳، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

- اصفهانى، (فاضل هندی)، محمد بن حسن. (۱۴۱۶). كشف اللثام و الابهام عن قواعد الاحكام، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامى.
- انصارى، شيخ مرتضى. (۱۲۵۰). رسائل، قم، انتشارات دارالعلم
- جزايرى، مروج، سيد محمد جعفر. (۱۴۱۳). منتهى الدرليه فى توضيح الكفايه، ج ۶، دارالكتاب، قم.
- حايرى، سيدعلى. (۱۴۱۸). رياض المسائل، قم، مؤسسه آل بيت.
- حر عاملى. (۱۴۰۳). وسائل الشيعه، تاليف عبدالرحيم ربانى شيرازى، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث.
- حسينى عاملى، سيدجواد. (۱۴۱۹). مفتاح الكرامه فى شرح القواعد العلامه، جلد اول، قم، دفتر انتشارات اسلامى.
- حسينى مراغى، ميرعبدالفتاح. (۱۴۱۷). العناوين، جلد دوم، مؤسسه نشر الاسلامى.
- سراج، محمد احمد. (۱۴۱۰). ضمان العدوان فى الفقه الاسلامى، نشر قاهره، دارالثمانه النشر و التوزيع.
- شهيد ثانى، زين الدين ابن على. (۱۴۱۰). لروضه البهيه فى شرح اللمعه الدمشقيه، انتشارات داورى قم.
- علامه حلى، حسن بن يوسف بن مطهر. (۱۴۱۸). قواعد احكام، قم، مؤسسه النشر اسلامى.
- فرايهدى، خليلى بن احمد. (۱۴۱۰). كتاب العين، جلد دوم، انتشارات قم، هجرت.
- كاشف الغطاء، محمد حسين بن على بن عليرضا. (۱۴۲۲). المال المثلى و المال القيمى فى الفقه الاسلامى، مؤسسه كاشف الغطاء.
- محقق حلى. (۱۴۰۸). شرايع الأحكام ج ۴، بيروت.
- مكارم شيرازى، ناصر. (۱۴۱۶). القواعد الفقيهيه، قم، مدرسه امام على بن ابى طالب.
- الموسوى البجنوردى، السيد ابوالقاسم. (۱۳۹۵). مبانى تكمله المنتهاج، الجزء الاول، مطبعه الادب النجف الاشرف (لطفى).
- موسوى الخمينى، روح الله. (۱۳۶۱). تحرير الوسيله، قم، دارالعلم.
- موسوى بجنوردى، سيد حسن بن آقابزرگ. (۱۴۱۹). القواعد الفقيهيه ج ۵، نشر هادى، قم.
- موسوى خمينى، روح اله. (۱۴۲۱). بدايع الدرر فى قاعده نفى يا ضرر، ج ۱، مؤسسه تنظيم و نشر آثار امام خمينى، تهران.
- موسوى خمينى، روح اله، بى تا، تحرير الوسيله، ج ۲، تهران، انتشارات مكتب علميه اسلامى.
- موسوى خوئى، سيد ابوالقاسم. (۱۴۱۳). العلاء، ج ۳، چاپ ۳، المطبه العلميه.
- موسوى خوئى، سيد ابوالقاسم. (۱۳۹۶). تكمله منهاج الصالحين، قم، انتشارات دارالاسلام.
- نائينى، ميرزاهمده حسين. (۱۴۱۸). منيه الطالب فى شرح الكاسب، مكتب المحمدى، ج ۳، چاپ اول، قم، مؤسسه نشر اسلامى
- نجفى، محمد حسين. (۱۴۰۴). جواهر الكلام (فى شرح شرايع الاسلام)، جلد ۳۷، الطبعه الرابعه، دارالكتب اسلاميه، تهران.

### Examining the jurisprudential rule of tasbib in creating a guarantee for third parties in vehicle accidents

#### Abstract

In traffic accidents , liability is attributed to the person who is directly involved in the chain of legal acts , and is the perpetrator of the offence according to the doctrine of fault . There are no provisions in Iranian Law for civil liability of third parties (owner, possessor, contractor , etc. ) who provides the vehicle to a person without a driving license . However , civil liability for such persons is expected according to the religious principle of "causation ,” which follows the sequence of other causes . In other words , although these persons were not directly involved in the accident, their action in “providing the vehicle” is a prelude and cause for the act . This article will evaluate such a cause in a sequence of other causes according to the religious principle of causation. The result of the present research shows that basically third parties are responsible for the occurrence of an accident and, accordingly, they are responsible for compensating for the damage caused by the legal and jurisprudential basis and as a cause during the causes. It is an accident.

**Keywords:** traffic accidents, third parties, vehicles, liability, cause